

«ΕΝΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΙΡΑΜΑ»

Η ΜΕΤΑΓΛΩΤΤΙΣΗ ΔΙΗΓΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ
ΑΠΟ ΤΟΝ Σ. ΜΥΡΙΒΗΛΗ

Είστε ευτυχείς, εσείς οι νέοι· κατέχετε και μπορείτε να μεταχειρισθείτε ένα όργανο τέλει, που τα εκφράζει όλα με όση δύναμη τα αισθάνεσθε, τη δημοτική γλώσσα. Δυστυχώς εμείς... [...] συνήθισα να γράφω έτσι, και τώρα πια είναι αργά.

Α. Παπαδιαμάντης (1900)

Γλώσσα είναι και πρέπει να είναι μία διά [...] τον συγγραφέα· εκείνη διά της οποίας αισθάνεται εαυτόν δυνάμενον να εκφράσει τα διανοήματα και τα συναισθήματα αυτού [...] και να μεταδώσει αυτά απaráλλακτα και εις άλλους [...]. Τώρα ποίον ιδίωμα θα του χρησιμεύσει προς τούτο [...] μου είναι εντελώς αδιάφορον.

Μιχαήλ Μητσάκης (1890)

1.

— *Αν σκεφτούμε ότι στην άλλη ζωή θα είσασταν υποχρεωμένος να ζείτε σ' ένα χώρο με έξι άλλα πρόσωπα, ποια θα θέλατε να είναι αυτά;*

— *Ο Ντοστογιέφσκι, ο Παπαδιαμάντης, ο Παπαναστασίου, η γυναίκα μου και τα παιδιά μου.*

Αυτή την απερίφραστη απάντηση έδωσε ο Μυριβήλης, νέο μέλος της Ακαδημίας, τον Μάιο του 1958, στην ευφυή αλλά μάλλον άκομψα διατυπωμένη ερώτηση αθηναϊκού περιοδικού¹. Η ώριμη καλλιτεχνική συνείδηση του εξηνταοκτάχρονου πεζογράφου ενέκρινε ένα μόνον Έλληνα ομότεχνο για τη συνύπαρξη στο χώρο της αιωνιότητας: τον Παπαδιαμάντη. Μονομέρεια, δηλωμένη ίσως με κάποια δόση υπερβολής, που θέτει πάντως ζήτημα φιλολογικής επαλήθευσής της.

Ο Μυριβήλης γνώριζε μέρος του παπαδιαμαντικού έργου τουλάχιστον από το 1910, αν όχι νωρίτερα. Είχε, τότε μάλιστα, την τύχη να δει τις πρώτες δημοσιεύσεις ορισμένων διηγημάτων του Σκιαθίτη λογοτέχνη σε περιοδικό της Μυτιλήνης. Η *Χαραυγή*, που εκδόθηκε τον Οκτώβριο του 1910, πρόλαβε,

1. «Στράτης Μυριβήλης: Ένα σύντομο σκίτσο του νέου ακαδημαϊκού», περ. *Εκλογή*, τεύχ. 151 (Μάιος 1958) 36-38. Η συνέντευξη δεν υπογράφεται.

Ας σημειωθεί και η εξής λεπτομέρεια: Τα πρόσωπα που απαριθμεί ο ερωτώμενος ως μέλη της αέναης συντροφιάς του είναι επτά και όχι έξι.

όσο ζούσε ο Παπαδιαμάντης, να φιλοξενήσει στις σελίδες της τρεις ανέκδοτες συνεργασίες του, ενώ τον Ιανουάριο του 1911, σε επιμνημόσυνο τεύχος, παρουσίασε απάνθισμα πέντε διηγημάτων του². Εξάλλου, το περιοδικό *Νεότης* της Σμύρνης, όταν τον Φεβρουάριο του 1911 τιμούσε τη μνήμη του συγγραφέα της «Φόνισσας» αναδημοσιεύοντας το ομώνυμο αφήγημα σε συνέχειες, γνωστοποιούσε συγχρόνως και τα αισθήματα του νεαρού συνεργάτη του Μυριβήλη με την εξής ανώνυμη σημείωση στη στήλη της αλληλογραφίας: «Συμπεραίνουμε τί χαρά θά 'χεις με τη δημοσίευση της "Φόνισσας". Έτσι δεν είναι;»³. Με βάση αυτό και άλλα μεταγενέστερα δεδομένα μπορούμε να πούμε

2. Νά πώς περιγράφει τα πράγματα ο Μυριβήλης το 1963, εύλογα λειψά και αλλοιωμένα: *Μισός αιώνας από τότε που [ο Παπαδιαμάντης] έφυγε. [...] Και δεν έπαψε ούτε στιγμή νά 'ναι κοντά μας. [...] Είμασταν φανατισμένοι «μαλλιαροί» σαν είμασταν παιδιά, και το λογοτεχνικό μας όργανο στη Λέσβο ήταν η Χαραυγή. Όργανο τέχνης, και όργανο γλωσσικής μάχης. Και του στείλαμε λεφτά, είκοσι χρυσά φράγκα, και του πήραμε ένα διήγημα μισοκαθαρευουσιάνικο [γρ. μισό καθαρευουσιάνικο]. Το άλλο μισό δημοσιεύτηκε σαν μάθαμε πως πέθανε. Βλ. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Τα μέχρι του θανάτου του δημοσιευθέντα, Πρόλογος Στράτη Μυριβήλη, Επιμέλεια Ένης Βέη-Σεφερλή, (Αθήνα), Εκδοτικός Οίκος «Σεφερλής», χ.χ.έ. [1963· βλ. σχετικά σημ. 10], τ. 1, σ. ια'. Το μισό διήγημα, για το οποίο γίνεται λόγος στο παράθεμα, είναι «Ο αντίκτυπος του νου», το τελευταίο του Παπαδιαμάντη. Το άλλο μισό του δε δημοσιεύτηκε στη Χαραυγή (βλ. σχετικά τεύχ. 8, 31 Ιαν. 1911, 131) αμέσως μετά το θάνατο του συγγραφέα (2 Ιαν. 1911) όπως λέει ο Μυριβήλης, αλλά στο Ημερολόγιον Μπουκέτου, μόλις το 1929.*

Πράγματι, μια από τις σημαντικότερες κατακτήσεις του καλαισθητού και έγκυρου περιοδικού *Χαραυγή* ήταν και η εξασφάλιση της τακτικής συνεργασίας του Παπαδιαμάντη, γεγονός που επισημαίνεται με ιδιαίτερη έμφαση στο πρώτο τεύχος του (15 Οκτ. 1910, 2-3). Στο σύντομο διάστημα που μεσολάβησε από την έκδοσή του ως το θάνατο του συγγραφέα πρωτοδημοσιεύτηκαν εδώ τα διηγήματα «Το γράμμα στην Αμερική» (τεύχ. 1, 15 Οκτ. 1910, 3-5), «Έρρημο μνήμα» (τεύχ. 2, 31 Οκτ. 1910, 20-21) και μέρος του «Ο αντίκτυπος του νου» (τεύχ. 5, 15 Δεκ. 1910, 65-67). Στο τεύχος 7 (15 Ιαν. 1911, 107-110) αναδημοσιεύτηκε το διήγημα «Η μάγισσες», ενώ ολόκληρο το επόμενο τεύχος (αρ. 8, 31 Ιαν. 1911) με αποκλειστικά, σχεδόν, περιεχόμενα τα διηγήματα «Όνειρο στο κύμα», «Το θαύμα της Καισαριανής», «Υπό την βασιλικήν δρυν», «Ο πανδρολόγος» και «Η αποσώστρα» διατηρεί, ως αφιέρωμα «εις μνήμην», την πρωτοτυπία ενός μικρού ανθολογίου έργων του. Ανάτυπο αυτού του τεύχους, με πρόλογο της Μάρθας Καρπόζηλου, εκδόθηκε το 1981 από το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.

3. Είναι εσφαλμένη η πληροφορία του Γ. Βαλέτα ότι «μ' αφορμή το θάνατο του Παπαδιαμάντη η *Νεότης* του έβγαλε αφιέρωμα, όπου δημοσιεύτηκαν μερικές σελίδες της «Φόνισσας» μεταφρασμένες απ' τον [εκδότη και διευθυντή της] Θ. Έξαρχο στη δημοτική». Ο ίδιος, ως τεκμήριο στα λεγόμενά του, παραθέτει αλλοιωμένη και τη σημείωση της σύνταξης του περιοδικού προς τον Μυριβήλη: «Συμπεραίνουμε τί χαρά θά 'χεις με τη δημοτική [η υπογράμμιση δική μου] της "Φόνισσας"»· βλ. Γ. Βαλέτας, «Ο Μυριβήλης της Μυτιλή-

πως ο Μυριβήλης, μολονότι ένθερμος οπαδός του Ψυχάρη και του δημοτικιστικού κινήματος από τα εφηβικά του χρόνια, αναγνώρισε εξ αρχής τον Παπαδιαμάντη ως τον πρώτο ή έναν από τους πρώτους που του δίδαξαν την τέχνη του αφηγηματικού λόγου, παρά την «εντελώς προσωπική και ιδιότυπη» καθαρεύουσα γλώσσα του⁴. Και καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του δεν έπαυσε να δηλώνει με ποικίλους τρόπους την αγάπη και το θαυμασμό του προς τον «ειδωλολάτρη που τραγουδά τον έρωτα με βυζαντινά τροπάρια»⁵. Νά λ.χ. τί λέει ο Λεωνής Δρίβας, ο κύριος ήρωάς του στο αφήγημα «Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια»:

— Τί διαβάζατε σαν ήρθα; ρωτά καμιά φορά η δασκάλα.

— Παπαδιαμάντη, λέει, και ρίχνει μια ματιά πίσω του, στο κλειστό βιβλίο. Είναι κάτι παλιά πράματα, τα διάβασα πολλές φορές και κάθε τόσο αιστάνομαι την ανάγκη να ξαναγυρίσω σ' αυτά όπως σε μια καθαρή πηγή⁶.

Στο δημοσιογραφικό έργο του Μυριβήλη το όνομα Παπαδιαμάντη μνημονεύεται συχνά, και δυο φορές, μια το 1936 και μια το 1938, συνιστά θέμα ομότιτλου χρονογραφήματος. Τα κείμενα αυτά, που δημοσιεύτηκαν με

νης», *Νέα Εστία*, 88 (1970) 923. Η *Νεότης* αναδημοσίευσε πρώτα το διήγημα «Η λίρες του Ζάχου» (τεύχη 39, 15 Ιαν. 1911, 303-304 και 40, 22 Ιαν. 1911, 311-312) και ύστερα το πρωτότυπο κείμενο του αφηγήματος «Η φόνισσα» στα τεύχη 41 (29 Ιαν. 1911) 319-320, 42 (5 Φεβρ. 1911) 327-330, όπου και η σημείωση προς τον Μυριβήλη (σ. 334), 43 (12 Φεβρ. 1911) 335-338 και σε επόμενα, πιθανότατα ως το τεύχος 48, το τελευταίο της πρώτης περιόδου της, όπως πιστοποιεί η διπλή αρίθμηση των τευχών της δεύτερης περιόδου (1/49, Ιούνιος 1912 και εξής). Φαίνεται μάλιστα πως διακόπηκε η έκδοσή της, χωρίς να έχει ολοκληρωθεί η αναδημοσίευση του αφηγήματος. Παρ' όλες τις προσπάθειές μου, ως τώρα κατόρθωσα να εντοπίσω μόνο δέκα από τα σαρανταοκτώ δυσεύρετα τεύχη της αυτής της περιόδου· ανήκουν στην κ. Ε. Σολομωνίδη-Μπαλάνου, την οποία ευχαριστώ και από εδώ για την προθυμία της να τα θέσει στη διάθεσή μου.

4. Έτσι χαρακτηρίζει την παπαδιαμαντική γλώσσα ο Λίνος Πολίτης. Βλ. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Βαρδιάνος στα σπόρκα*, Εισαγωγή και σημειώσεις Λίνου Πολίτη, (Αθήνα), Εκδόσεις Γαλαξία, (1968), σ. 14-15 = (Θεσσαλονίκη), Εκδόσεις ΑΣΕ Α.Ε., (21978), σ. XII-XIII και Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, (Αθήνα), Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1978 [1985], σ. 205.

5. Ο χαρακτηρισμός αυτός προέρχεται από την πρώτη γραφή και έκδοση του *Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια*, Αθήνα, «Πυρσός» Α.Ε., (1933), σ. 275. Σε μεταγενέστερη γραφή του ίδιου έργου τροποποιείται ή, ορθότερα, ενισχύεται ως εξής: «Ένας ασελγής ειδωλολάτρης που τραγουδά τον έρωτα με βυζαντινά τροπάρια»· βλ. *Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια*, Μυθιστόρημα, (Αθήνα), Οι φίλοι του βιβλίου, (51946), σ. 300.

6. Βλ. σ. 274-275 της πρώτης έκδοσης αλλά και σ. 300 της πέμπτης έκδοσης, όπου οι λέξεις «κλειστό» και «πολλές» έχουν αντικατασταθεί από τις λέξεις «ανοιχτό» και «τόσες».

πρόθεση να διαφυλαχθεί η μνήμη «του μεγάλου μας διηγηματογράφου», μαρτυρούν, εκτός από πολλά άλλα, και την αγανάκτηση του συντάκτη τους μπρος στην αδιαφορία των δημόσιων πνευματικών φορέων σχετικά με την έλλειψη μιας συγκεντρωτικής έκδοσης του παπαδιαμαντικού έργου⁷. Ενδεικτική είναι η εξής περικοπή από το χρονογράφημα του 1936: «Το Κράτος δεν έχει —φυσικά— ιδέα περί Παπαδιαμάντη, οι δε κρατικοί εκπρόσωποι της ελληνικής λογοτεχνίας είναι απολύτως βέβαιοι ότι καλώς εκπροσωπείται αυτή από τις εξοχότερές τους και από τις διάφορες συμπαθητικές γυναικούλες στις οποίες μοιράζονται κάθε χρόνο τα γελοία βραβεία της Ακαδημίας. Κανένας από τους λαμπρούς πράγματι χρονογράφους Ακαδημαϊκούς δεν εσυλλογίσθηκε πως το πρώτο καθήκον αυτής της φλυάρου ομηγύρεως είναι η έκδοσις ολοκλήρου του έργου του Παπαδιαμάντη». Στο ίδιο θέμα επανέρχεται, με συνέντευξή του, το 1951⁸. Ακόμη δεν είχε πραγματοποιηθεί η (φιλολογικά επισφαλής αλλά οπωσδήποτε) πρώτη συνολική έκδοση Βαλέτα⁹. Πάντως ο Μυριβήλης προλόγισε την επόμενη (μόνη έγκυρη ως το 1981) τρίτομη έκδοση Σεφερλή που κυκλοφόρησε χωρίς χρονική ένδειξη, με τίτλο και περιεχόμενα *Τα μέχρι του θανάτου του δημοσιευθέντα*¹⁰.

Στη βιβλιοθήκη του Μυριβήλη υπάρχουν τρία βιβλία του Παπαδιαμάντη: Οι συλλογές διηγημάτων *Η μάγισσες, Η χολεριασμένη και άλλα διηγήματα και Νεκρός ταξιδιώτης*. Υπάρχουν επίσης: η αλληλογραφία του Παπαδιαμάντη και η γαλλική μετάφραση ορισμένων διηγημάτων του, δηλαδή οι δύο εκδόσεις που πραγματοποιήθηκαν το 1934 με τη φροντίδα του Γάλλου ελληνιστή Octave Merlier, καθώς και η βιβλιογραφία Παπαδιαμάντη του Γιώργου Κατσίμπαλη. Και τα έξι βιβλία αποτελούν μέρος μιας μικρής βιβλιοθήκης των εκατόν είκοσι περίπου σωμάτων που διακρίνονται από τα υπόλοιπα με τα εξής κοινά χαρακτηριστικά: Φυλάγονται συγκεντρωμένα σε ιδιαίτερη θέση· είναι πανόδετα, ομοιόχρωμα, σχεδιασμένα και καλλιγραφη-

7. Πρόκειται για τα χρονογραφήματα «“Παπαδιαμάντης”» (εφ. *Η Εθνική*, 10.6.1936) και «Ο Παπαδιαμάντης» (ό.π., 25.1.1938).

8. Γ.Γ., «Κουβεντιάζοντας μια ώρα με τον ... Στράτη Μυριβήλη», περ. *Τα Επίκαιρα της Εβδομάδος*, τεύχ. 1 (24 Νοε. 1951) 10.

9. *Τα Άπαντα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη*, Επιμέλεια Γ. Βαλέτα, τόμοι Α'-Ε', (Αθήνα), Κοινοπραξία Αρχαίος Εκδοτικός Οίκος Δημ. Δημητράκου Α.Ε., Εκδοτικός Οίκος Βίβλος, (1954).

10. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Τα μέχρι του θανάτου του δημοσιευθέντα*, Πρόλογος Στράτη Μυριβήλη, Επιμέλεια Ένης Βέη-Σεφερλή, Εικονογράφηση Γιάνη [sic] Βαλαβανίδη, τόμοι Α'-Γ', (Αθήνα), Εκδοτικός Οίκος «Σεφερλής», χ.χ.έ.. Σύμφωνα με πληροφορία της κ. Ένης Βέη-Σεφερλή, η έκδοση πραγματοποιήθηκε το 1963.

Η μεταγλώττιση διηγημάτων του Α. Παπαδιαμάντη από τον Σ. Μυριβήλη

μένα εξωτερικά από τον ίδιο τον κάτοχό τους με μαύρο και κόκκινο μελάνι. Τούτη η καθ' όλα ευάρεστη ιδιωτική συμπεριφορά του Μυριβήλη πιστοποιεί και τους δεσμούς του, ως αναγνώστη, με τα συγκεκριμένα έντυπα¹¹.

2.

Εδώ βέβαια δε θα σας απασχολήσω με περισσότερες λεπτομέρειες για τις πνευματικές σχέσεις Παπαδιαμάντη-Μυριβήλη. Το θέμα της ανακοίνωσής μου, όπως το δηλώνει και ο τίτλος της, είναι η μεταγλώττιση έργων του πρώτου από τον δεύτερο για ένα μικρό ανθολόγιο πασχαλινών διηγημάτων. Όλα αυτά τα ανέφερα προκειμένου να δείξω το κλίμα μέσα στο οποίο πραγματοποιήθηκε αυτή η μεταγλώττιση. Ας δούμε λοιπόν τα πράγματα στην ιστορική ακολουθία τους.

Τον Μάιο του 1949 κυκλοφόρησε στη σειρά Οικογενειακή Λογοτεχνική Βιβλιοθήκη των εκδόσεων της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος η επίτομη ανθολογία νεοελληνικών πεζών κειμένων *Πασχαλινά διηγήματα*¹². Την αγνοεί ο Βαλέτας το 1955 αλλά τη βιβλιογραφεί ο Φουσάρας

11. Οι πλήρεις τίτλοι των έξι εντύπων είναι οι εξής: Α. Παπαδιαμάντης, *Η μάγισσες*, εν Αθήναις, Εκδοτικός Οίκος Γεωργίου Φέξη, 1912· Α. Παπαδιαμάντης, *Η χολεριασμένη και άλλα διηγήματα*, εν Αθήναις, Εκδοτικός Οίκος «Ελευθερουδάκης», (1924)· Α. Παπαδιαμάντης, *Νεκρός ταξιδιώτης κι άλλα διηγήματα*, εν Αθήναις, Εκδοτικός Οίκος «Ελευθερουδάκης», (1925)· τα δύο τελευταία βιβλία δεμένα σε έναν τόμο· Α. Παπαδιαμάντης, *Γράμματα*, Με πρόλογο και σημειώσεις Octave Merlier, εν Αθήναις, «Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων», Βιβλιοπωλείον Ιωάννου Ν. Σιδέρη, 1934· *Skiathos ile grecque*, Nouvelles par A. Papadiamandis traduites du grec et préfacées par Octave Merlier, Paris, Collection de l'Institut Néo-Hellénique de l'Université de Paris, Societé d' édition «Les Belles-Lettres», 1934· με ιδιόγραφο αφιέρωση του Merlier στον Μυριβήλη· Γ. Κ. Κατσιμπαλης, *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Πρώτες κρίσεις και πληροφορίες*, Βιβλιογραφία, Αθήνα, Τυπογραφείο «Εστία», 1934.

12. *Πασχαλινά διηγήματα*, Αλέξ. Παπαδιαμάντη, Στράτη Μυριβήλη, Κωνσταντίνου Θεοτόκη, Αιμιλίας Δάφνη, Χρ. Χρηστοβασίλη, Στάμου Μπράνια. [σύμπλεγμα με σταυρό και] Α[ποστολική] Δ[ιακονία]. Οικογενειακή Λογοτεχνική Βιβλιοθήκη.

20 × 13,5 εκ., σελ. 152. Στην τελευταία σελίδα ο κολοφώνας: Τα «Πασχαλινά διηγήματα» με εικόνες κ' εξώφυλλο του ζωγράφου Ευάγγ. Σπυρίδωνος τυπώθηκαν στην Αθήνα από τις δεκάξι του Μάρτη έως τις είκοσι του Απρίλη 1949 στα τυπογραφεία της «Ελληνικής Εκδοτικής Εταιρείας» Α.Ε. (Τεχν. διεύθυνση Ι. Μ. Σκαζίκη). Στην προτελευταία σελίδα τα Περιεχόμενα: Παπαδιαμάντη, «Εξοχική Λαμπρή» (Μεταγραφή στη δημοτική του Στράτη Μυριβήλη)· Μυριβήλη, «Η κεροδοσιά της Λαμπρής»· Θεοτόκη, «Αμάρτησε;»· Παπαδιαμάντη, «Παιδική Πασχαλιά» (Μεταγραφή στη δημοτική της Γεωργίας Ταρσούλη)· Δάφνη, «Μαριάμ»· Χρηστοβασίλη, «Η Πασχαλιά της λευτεριάς»· Παπαδιαμάντη,

το 1958 και την αναφέρει ο Τριανταφυλλόπουλος το 1977 με το χαρακτηρισμό «δυσεύρετο βιβλίο»¹³. Στο Αρχείο Μυριβήλη υπάρχει ένα αντίτυπό της, που μου παραχωρήθηκε πρόθυμα από τους κληρονόμους του συγγραφέα για τη διερεύνηση αυτού του θέματος. Η συλλογή περιλαμβάνει οκτώ διηγήματα με μόνο κοινό σημείο τον εορτολογικά προσδιορισμένο χρόνο της μυθοπλασίας τους. Τρία του Παπαδιαμάντη («Παιδική Πασχαλιά», «Εξοχική Λαμπρή», «Λαμπριάτικος ψάλτης») και από ένα των Μυριβήλη, Θεοτόκη, Αιμιλίας Δάφνη, Χρηστοβασίλη και Μπράνια (βλ. σημ. 12). Το διήγημα «Παιδική Πασχαλιά», διασκευασμένο το 1932 από την Γεωργία Ταρσούλη για το βιβλίο της Αλέξανδρος Παπαδιαμάντη *Τα παιδικά*, αναδημοσιεύεται εδώ με αρκετές ορθογραφικές απλοποιήσεις και με ελάχιστες προσθήκες και αλλαγές λέξεων, άσχετες πάντως προς το πρωτότυπο¹⁴. Τα άλλα δύο πρωτοδημοσιεύονται μεταγλωττισμένα από τον Μυριβήλη. Ο χαρακτηρισμός «μεταγραφή στη δημοτική», που συνοδεύει και τα τρία κείμενα, είναι φυσικά άστοχος για την περίπτωση του διηγήματος «Παιδική Πασχαλιά», επειδή, όπως είπαμε, είναι διασκευή. Ο πρόλογος της συλλογής υπογράφεται από τον Μυριβήλη, στον οποίο άλλωστε ανήκει και η φροντίδα της επιλογής των έργων που την απαρτίζουν. Αλλά αξίζει τον κόπο να δούμε το κείμενο του προλόγου:

«Λαμπριάτικος ψάλτης» (Μεταγραφή στη δημοτική του Στράτη Μυριβήλη)· Μπράνια, «Μετά την τρικυμία».

Το βιβλίο δε γνώρισε άλλη έκδοση ή ανατύπωση. Την πληροφορία οφείλω στους κ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο και Π. Β. Πάσχο· τους ευχαριστώ θερμά.

13. Βλ. Γ. Βαλέτας, *Παπαδιαμάντης, Η ζωή - Το έργο - Η εποχή του*, (Αθήνα), Κοινοπραξία Αρχαίος Εκδοτικός Οίκος Δημ. Δημητράκου Α.Ε., Εκδοτικός Οίκος Βίβλος, 1955, σ. 469· Γ. Ι. Φουσάρας, *Ευβοϊκή Βιβλιογραφία*, Τεύχος τρίτο: 1933-1958, Αθήνα, Έκδοση Εταιρίας Ευβοϊκών Σπουδών, 1958, σ. 472· βλ. επίσης τη (χρήσιμη για τις πληροφορίες που παρέχει και σχετικά με το θέμα μας) συζήτηση των Μ. Χαλβατζάκη - Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου στη *Νέα Εστία*, 101 και 102 (1977) 673-674, 819, 1029-1030.

14. Για τον πλήρη τίτλο και τα περιεχόμενα αυτής της έκδοσης, καθώς επίσης και των άλλων εκδόσεων με μεταγλωττίσεις ή διασκευές έργων του Παπαδιαμάντη, που αναφέρονται εδώ, παρακάτω, βλ. τη βιβλιογραφική καταγραφή στο τέλος της εργασίας.

Μετά το θάνατο και της Γεωργίας Ταρσούλη (2 Ιουνίου 1986), δεν είναι δυνατό να δοθεί ρητή απάντηση στο εύλογο ερώτημα ποιος από τους δύο συγγραφείς (η Ταρσούλη ή ο Μυριβήλης;) αναθεώρησε για αυτή την έκδοση το κείμενο της διασκευής του 1932. Πάντως, αξίζει να σημειωθεί ότι το 1964 η Ταρσούλη συμπεριέλαβε, σχεδόν πανομοιότυπο, το κείμενο της διασκευής του 1932 στο βιβλίο της: *Α. Παπαδιαμάντης, Στο Χριστό στο Κάστρο και άλλα διηγήματα για παιδιά*. Έμμεσα βέβαια, το στοιχείο αυτό συνιστά κάποια βάσιμη ένδειξη απάντησης στο ερώτημά μας.*

ΕΝΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΙΡΑΜΑ

Όταν η Σεβαστή θρησκευτική Αρχή που εκδίδει τα Πασχαλινά Διηγήματα μού 'καμε την τιμή να με συμβουλευθεί για την επιλογή των λογοτεχνημάτων που θα αποτελούσαν τούτη την ανθολογία, η πρώτη μου σκέψη, φυσικά, πήγε στον Παπαδιαμάντη, τον άγιο της πεζογραφίας μας. Διάλεξα τα δυο πιο καλά του πασχαλινά διηγήματα σαν το καλύτερο μέρος της συλλογής αυτής, που δεν προορίζεται για τους φιλολόγους κύκλους αλλά για τον πολύ κόσμο, και ειδικά για τις χριστιανικές οικογένειες που θά' θελαν ένα πασχαλιάτικο βιβλίο για όλες τις ηλικίες και των δυο φύλων, σαν αντίδοτο για τα περιοδικά της κακής ώρας, που διαστρέφουν το καλλιτεχνικό γούστο και τη φαντασία των απληροφόρητων αναγνωστών. Βρέθηκα τότε σ' ένα δίλημμα. Να δώσω τα διηγήματα αυτά του Παπαδιαμάντη στο πρωτότυπο του μεγάλου Σκιαθίτη, που είναι σε μια καθαρεύουσα περίτεχνη, με άπειρες λέξεις άγνωστες στους απλούς ανθρώπους, με φράσεις γεμάτες αλληλοεξαρτημένες προτάσεις, που πολλές φορές πιάνει μια ολόκληρη σελίδα η καθεμιά τους, ή να δοκιμάσω να τα μεταγράψω υπ' ευθύνη μου στη σημερινή λογοτεχνική γλώσσα; Το ζήτημα κιόλας αυτό είναι χρόνια που με απασχολεί. Από τότε που επιχειρήσα να κάμω ν' αγαπήσουν τον Παπαδιαμάντη πολλά μεγάλα Ελληνόπουλα, τελειόφοιτοι γυμνασίου ή φοιτητές και φοιτήτριες, και είδα πως δεν έκαμα τίποτα. Στην ίδιαν αποτυχία σκόνταφα και με τα τρία παιδιά μου, που στο κάτω της γραφής μεγάλωσαν μέσα σε λογοτεχνικά βιβλία και σε περιβάλλον καθαρά πνευματικό. Σήμερα κάνω επίσημα τούτη τη δοκιμή από αγάπη προς το έργο του Παπαδιαμάντη, που κατάντησε ένα είδος φιλολογικό ταμπού για το οποίο όλοι μιλούν και μόνο ένας στενός κύκλος λογίων το διαβάξει. Ξέρω πως θα μου επιτεθούν διάφοροι, και για διάφορους ίσως λόγους. Δεν με πειράζει. Θέλω να δω το αποτέλεσμα της προσπάθειάς μου όχι ανάμεσα στους γραμματολόγους, αλλά ανάμεσα στο μεγάλο κοινό των σημερινών αναγνωστών, που αλλιώς θα ήταν απολύτως αδύνατο να τους συμφιλιώσουμε με το έργο του Παπαδιαμάντη όπως και άλλων πεζογράφων και θεατρικών συγγραφέων της περασμένης γενεάς. Αν πετύχει το πείραμα, θα χαρώ όπως ένας αστρονόμος που φέρνει με το τηλεσκόπιό του όσο γίνεται πιο κοντά στο θεατή το άστρο που πολύ μακριά στάθηκε από τα μάτια του. Νομίζω πως το πείραμα που κάνω θα σταθεί χρήσιμο, οποιοδήποτε κι αν είναι το αποτέλεσμα του. Εύχομαι

ωστόσο να βρεθεί ένας λογοτέχνης πιο άξιος από μένα για να κάμει με μεγαλύτερη επιτυχία τη νέα δοκιμή, τουλάχιστο για όσα διηγήματα του μεγάλου δασκάλου είναι γραμμένα σε αρχαίζουσα γλώσσα.

Αθήναι, 2-3-1949

Στράτης Μυριβήλης

Τόσο ο τίτλος όσο και το περιεχόμενο του κειμένου μαρτυρούν την πρόθεση του Μυριβήλη να προλογίσει αποκλειστικά τη δική του πρωτοπαρουσιαζόμενη εργασία, δηλαδή τα δύο έργα του Παπαδιαμάντη στη νέα γλωσσική μορφή τους. Οι μνείες για το σύνολο της έκδοσης είναι παρένθετες και περιορίζονται στον καθορισμό του εκδότη, του επιμελητή και των αποδεκτών της. Επίσης, δε γίνεται λόγος για τα υπόλοιπα περιεχόμενά της. Από αυτή την άποψη, ακυρώνεται ο ρόλος του κειμένου ως προλόγου της έκδοσης. Ωστόσο, καθεαυτό το κείμενο παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, επειδή, σε τόνο περίπου απολογητικό, αποσαφηνίζει τα αίτια και συζητά την προοπτική του εγχειρήματος του συντάκτη του.

Αλλά ποια έκδοση ή εκδόσεις έργων του Παπαδιαμάντη χρησιμοποίησε ο Μυριβήλης στην εργασία του; Η «Εξοχική Λαμπρή» περιλαμβάνεται στη συλλογή διηγημάτων *Η μάγισσες*, ενώ ο «Λαμπριάτικος ψάλτης» στον τόμο *Πασχαλινά διηγήματα*, δυο βιβλία που κυκλοφόρησαν οι εκδόσεις Φέξη το 1912· τα δύο διηγήματα συμπεριλαμβάνονται και στον ομώνυμο τόμο *Πασχαλινά διηγήματα* των εκδόσεων Δικαίου, επίσης του 1912· ακόμη, η «Εξοχική Λαμπρή» συγκαταριθμείται στα περιεχόμενα της πρώτης μεταπολεμικής έκδοσης Καραβία¹⁵. Δηλαδή, ο Μυριβήλης θα μπορούσε να έχει στη διάθεσή του τρία πρωτότυπα για το διήγημα «Εξοχική Λαμπρή» και δύο για το «Λαμπριάτικος ψάλτης», με πολλές διαφορές μεταξύ τους που οφείλονται σε προσθήκες, παραλείψεις ή αντικαταστάσεις λέξεων, σε συγγενικούς τύπους κυρίων ονομάτων, στην τυπογραφική εμφάνιση αλλά και σε αβλεψίες. Από την αντιβολή των πρωτοτύπων με τα μεταγλωττισμένα κείμενα προκύπτει ότι για το διήγημα «Εξοχική Λαμπρή» χρησιμοποίησε την έκδοση Φέξη

15. Βλ. *Η μάγισσες* (ό.π., σημ. 11), σ. 114-121· Α. Παπαδιαμάντης, *Πασχαλινά διηγήματα*, Μετά βιογραφίας του συγγραφέως και κριτικής υπό Ι. Ζερβού, εν Αθήναις, Εκδοτικός Οίκος Γεωργίου Φέξη, 1912, σ. 17-40· Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Πασχαλινά διηγήματα*, Μετ' εικονογραφιών υπό Φρίξου Αριστέως, εν Αθήναις, Εκδότης Ηλίας Ν. Δικαίος, 1912, σ. 9-20 και 61-96· Παπαδιαμάντης, *Άπαντα, Θαλασσινά ειδύλλια* (1887-1891), Αθήνα, Εκδόσεις Καραβία, 1945, σ. 63-75.

(αντίτυπο της οποίας διαθέτει και η βιβλιοθήκη του) ενώ για το «Λαμπριάτικος ψάλτης» την έκδοση Δικαίου. Η συνακόλουθη σύγκριση του χρησιμοποιούμενου πρωτοτύπου και της μεταγλώττισης αποδίδει παρατηρήσεις χρήσιμες για να εκτιμηθεί το αποτέλεσμα της εργασίας. Ως ιδιαίτερα σημαντική αναφέρουμε πρώτα την αποσιώπηση σημείων του κειμένου που θίγουν ζητήματα ελευθέριας συμπεριφοράς ή χαρακτηρίζονται απλώς από ελευθεροστομία. Οι περικοπές που θα δούμε ανήκουν στο διήγημα «Εξοχική Λαμπρή»*.

Παπαδιαμάντης

Ηκούετο μάλιστα, εδώ-εκεί, ότι ο ιερέυς ούτος είχε και την συνήθειαν «ν' αποσώνη τα παιδιά» εις τους κόλπους των μητέρων, των ενοριτισσών του. Αλλά τούτο το έλεγαν οι αστείοι ή οι φθονεροί, και μόνον οι ανόητοι το επίστευον. Ο εφημέριος ούτος, ως οι πλείστοι του γνήσιου ελληνικού κλήρου, πλην μικρού ελευθεριασμού, ήτο κατά τα άλλα άμεμπτος (115).

[...]

Ο παππα-Κυριάκος, προήδρευε του συμποσίου, έχων απέναντί του

Μυριβήλης

Οι αστείοι έλεγαν εδώ κ' εκεί μερικές κουβέντες εις βάρος του, αλλά μόνο οι φθονεροί και οι ανόητοι τις πίστευαν. Ο εφημέριος αυτός, όπως οι πιο πολλοί του γνήσιου ελληνικού κλήρου, εκτός από μικρές αδυναμίες ήταν κατά τα άλλα αψεγάδιαστος άνθρωπος (11)¹⁶.

[...]

Ο παπα-Κυριάκος προέδρευε στο συμπόσιο. Αντίκρου του είχε την

* Με εξαίρεση την προσαρμογή του τονισμού των κειμένων στο μονοτονικό σύστημα (και την κατάργηση της υπογεγραμμένης), σε όλα τα παραθέματα τηρήθηκε η ορθογραφία των εκδόσεων από τις οποίες προέρχονται. Και φυσικά, οι αριθμοί σε παρένθεση στα παραθέματα του πρωτοτύπου παραπέμπουν στην έκδοση που χρησιμοποίησε ο μεταγλώττιστής.

16. Η ορθή απόδοση της φράσης «αποσώνω [δηλ. αποτελειώνω] τα παιδιά» με την έννοια της ερωτικής συνευρέσεως, της συνουσίας — απόδοση που οφείλεται στις έρευνες του Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου — επαληθεύεται, κατά τη γνώμη μου, εδώ, με τον εξοστρακισμό του οικείου χωρίου· βλ. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, 'Απαντα, Κριτική έκδοση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, (Αθήνα), Εκδόσεις Δόμος, (1982), τ. 2, σ. 680 (στο εξής: 'Απαντα)· Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Δαιμόνιο μεσημβρινό, 'Εντεκα κείμενα για τον Παπαδιαμάντη, Αθήνα, (Εκδόσεις Γρηγόρη), 1978, σ. 20-33· του ίδιου, «Ερμηνευτικά και κριτικά στον Παπαδιαμάντη», στον τόμο Αντίχαρη, Αφιέρωμα στον καθηγητή Σταμάτη Καρατζά, Αθήνα, Ε.Α.Ι.Α., 1984, σ. 465-467 = Μινύρισμα πτηνού χειμαζομένου, Φιλολογικά στον Παπαδιαμάντη, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1986, σ. 35-38· βλ. ακόμη Ν. Β. Τ[ωμαδάκης], «Κόλπος = αγκάλη, ουχί μήτρα», περ. Αθηνά, 79 (1984) 194 και Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Οι κόλποι των μητέρων», περ. Ελληνικά, 36 (1985) 170-172.

την παππαδιά βραχύσωμον, στρογγυλοπρόσωπον, μελαχροινήν, αγαθωτάτην, ήτις εν αθωότητι εξεκόλαπτε σχεδόν κατ' έτος εν παπαδόπουλον, χωρίς να την μέλη ούτε διά παλληκαροβότανα, ούτε διά στρηφοβότανα, περί α τυρβάζουσιν άλλαι γυναίκες (119).

[...]

Και όμως μεθ' όλην την ιδιορρυθμίαν ταύτην, ουδείς ποτε έψαλεν ιερόν άσμα μετά πλείονος χριστιανικού αισθήματος και ενθουσιασμού, εξαιρουμένου ίσως του γνωστού εν Αθήναις γηραιού και σεβασμίου Κρητός, του ψάλλοντος το 'Αλαλα τα χείλη των ασεβών με την εξής προσθήκη: «'Αλαλα τα χείλη των ασεβών των μη προσκυνούντων, οι κερατάδες! την εικόνα σου την σεπτήν...» (120).

παπαδιά, κοντούλα, στρογγυλοπρόσωπη, μελαχροινή, αγαθότατη. Μέσα στην αθωότητά της ξεκλώσιζε σχεδόν κάθε χρόνο από ένα παπαδόπουλο (18).

[...]

Και όμως, μ' όλη αυτή την ιδιορρυθμία, κανένας ποτέ δεν έψαλε το ιερό τροπάρι με περισσότερο χριστιανικό αίσθημα και ενθουσιασμό. Ίσως μονάχα θα μπορούσαμε να εξαιρέσουμε κείνο τον γνωστό στην Αθήνα και σεβάσμιο γερο-Κρητικό, που ψέλνει το «'Αλαλα τα χείλη των ασεβών» με την εξής προσθήκη:

'Αλαλα τα χείλη των ασεβών των μη προσκυνούντων — ο κ.....! — την εικόνα σου την σεπτήν... (21).

Την ευθύνη αυτής της «λογοκρισίας» πρέπει να την έχει, μάλλον, η εκδότρια «Σεβαστή θρησκευτική Αρχή», στο πνεύμα της οποίας συμμορφώνεται ο μεταγλωττιστής πιθανότατα και με δική του προαίρεση¹⁷. Η ηπιότερη, βέβαια, συνέπεια αυτού του πράγματος είναι η μετατροπή της μεταγλώττισης σε διασκευή. Αλλά ο ίδιος ευθύνεται για άλλα, πολλά και διάφορα, συχνά

17. Ανάλογες επεμβάσεις έχουν γίνει και σε ορισμένα από τα περιεχόμενα της επίτομης ανθολογίας: Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Τραγούδια του Θεού, Συλλογή διηγημάτων*, Αθήναι, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 1962. Λ.χ. στο διήγημα «Η Γλυκοφιλούσα» παραλείπεται το ιαμβείο *Λεχούς αμώμου, ανδρός μη γνούσης λέχος*, ενώ στο διήγημα «Ο Αμερικάνος» παραλείπονται και τα τρία μέρη του τραγουδιού της «τριμελούς φαιδράς συντεχνίας», «των αχθοφόρων της πόλεως»: *Ντελμπεντέρισσα Βασίλω, | στρώσ' το μπράτσο σου να γείρω... || Έβγα να ιδής, έβγα να ιδής, | σκύλα, κορμί που τυραγνείς. || Βασίλω μ', τα κουμπούρια σου | με τί τά 'χεις γεμάτα; | βαριά, π' ανάθεμά τα!* (πρβ. ό.π., σ. 72 και 144 με 'Απαντα, τ. 3, σ. 76 και τ. 2, σ. 265-266). Οφείλω την υπόδειξη αυτή στον κ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλο.

μάλιστα αδικαιολόγητα σφάλματα, που προδίδουν μια πρόχειρη και αβασάνιστη επεξεργασία του πρωτοτύπου. Λ.χ. ενώ, εύλογα, μεταφέρονται αυτούσια παραθέματα από την Αγία Γραφή και από άλλα θρησκευτικά κείμενα σε αρχαϊζουσα γλώσσα, όπως το «*Ανθρώπους και κτήνη σώσεις, Κύριε*» του διηγήματος «*Λαμπριάτικος ψάλτης*» (103, 108, 109)¹⁸, δε μεταγλωττίζονται —εκτός από πολλά άλλα— και δυσνόητες ιδιωματικές λέξεις ή τύποι όπως το *άσ'βος* (= *άβυσσος*: ό.π., 119, 120), ή δεν ερμηνεύονται εκφράσεις του εκκλησιαστικού τυπικού. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω δύο παραδείγματα σχετικά με την έκφραση *παίρω καιρόν* ή *λαμβάνω καιρόν*, η οποία απαντάται και στα δύο διηγήματα.

Παπαδιαμάντης

Ο μπαρμπ' Αναγνώστης ήρχισε να ψάλλη τον Κανόνα του Πάσχα, ο δε ιερέυς άμα αντιψάλλον αυτώ εξ ανάγκης, από του ιερού βήματος, ητοιμάζετο «να πάρη καιρόν», και αφού τελέση τον ασπασμόν να εμβή εις την λειτουργίαν («Ε.Λ.», 116).

[...]

Έψαλε [ο ιερέυς] το Αναστάσεως ημέρα και τα δύο τροπάρια της πρώτης ωδής, ακολούθως εισήλθεν εις το ιερόν, και εξελθών πάλιν, έλαβε καιρόν, και πάλιν εισήλθε, και ήρχισε να φορή όλην την ιεράν στολήν του («Λ.ψ.», 76).

Μυριβήλης

Ο μπαρμπ' Αναγνώστης άρχισε να ψέλνει τον Κανόνα του Πάσχα, ο δε ιερέας, αντιψάλλοντάς τον εξ ανάγκης από το Ιερό Βήμα, ετοιμαζότανε να πάρει καιρό και, αφού ετέλεσε τον ασπασμό, να μπει στη λειτουργία (13).

[...]

Έψαλε [ο παπάς] το «Αναστάσεως ημέρα» και τα δυο τροπάρια της πρώτης ωδής, κατόπι μπήκε στο Ιερό και, αφού ξαναβγήκε, πήρε καιρό και πάλι μπήκε, κι άρχισε να φορεί όλη την ιερή στολή του (113).

Πώς να προσληφθεί από τον αναγνώστη η σημασία των *να πάρει καιρό* και *πήρε καιρό* (δηλ. να τελέσει/ετέλεσε ο ιερέας σύντομη μυστική ακολουθία), όταν μάλιστα ο Μυριβήλης καταργεί και τα εισαγωγικά, τα οποία, στη μία περίπτωση, υπάρχουν στο πρωτότυπο¹⁹; Το προτελευταίο απόσπασμα

18. Ψαλμοί, 35 (36) 7. Υπενθυμίζουμε ότι εδώ η φράση εκφέρεται στερεότυπα από τον παπα-Διανέλο τον Πρωτέκδικο, ένα από τα κύρια πρόσωπα της αφήγησης.

19. Περισσότερα για τη συγκεκριμένη έκφραση βλ. στα Άπαντα, τ. 2, σ. 686.

μαρτυρεί και ένα άλλο λάθος που, δυστυχώς, δεν είναι το μόνο στο είδος του για να αποδοθεί σε τυπογραφική αβλεψία. Πρόκειται για την (χρονικά) εσφαλμένη μεταγραφή του ρηματικού τύπου αφού τελέση σε αφού ετέλεσε. Μια από τις υπόλοιπες κατηγορίες λαθών, στις οποίες δεν έχουμε τη δυνατότητα να αναφερθούμε εδώ, είναι και η αλλοίωση λέξεων του πρωτοτύπου. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η μεταγραφή του ρήματος τρέχω (έτρεξες/να τρέξης: «Ε.Λ.», 119.36-37) σε στρέγω (έστρεξες/να στρέξεις: 19.8).

Πάντως, στο τελικό μη θετικό αποτέλεσμα, που κατά τη γνώμη μου πρέπει να θεωρηθεί άτυχο, σημαντικό ρόλο έπαιξαν και τα πολυάριθμα εκδοτικά και τυπογραφικά σφάλματα του χρησιμοποιούμενου πρωτοτύπου. Γενικά, χωρίς να υποβαθμίζουμε την ιστορική σημασία αυτού του «λογοτεχνικού πειράματος», το θεωρούμε άτυχο και ως καλλιτεχνικό αποτέλεσμα, επειδή ο Μυριβήλης πέτυχε να καταστήσει ευπρόσιτα στο μέσο αναγνώστη δύο έργα, από τα οποία απουσιάζει εντελώς το στίγμα του δημιουργού, όχι όμως και του λογοτέχνη-μεταγλωττιστή τους. Θα μπορούσα να αναφέρω πολλά ενδεικτικά παραδείγματα, αλλά περιορίζομαι αναγκαστικά στα εξής δύο: Η ευστροφία σώματος και πνεύματος («Ε.Λ.», 119.14) έγινε σεραπεάδα του κορμιού και του μυαλού (18.11-12), και τα λευκά κολόβια («Λ.ψ.», 61.16) άσπρα πολκάκια (93.14-15)²⁰.

Σχετικά με την τύχη του «λογοτεχνικού πειράματος» διαπιστώνουμε τη δυσάρεστη απήχησή του στο χώρο της κριτικής. Πριν ακόμη δει το φως της δημοσιότητας αντιμετώπισε τον αυστηρό προληπτικό έλεγχο των Αθηναίου, Αιμίλιου Χουρμούζιου, Κώστα Δαρρίγου και Πέτρου Χάρη (πιθανότατα και άλλων δημοσιογράφων και κριτικών), από τους οποίους μάλιστα χαρακτηρίστηκε ως «πνευματικός βανδαλισμός», «γλωσσική κακοποίηση», «ιεροσυλία», ως «άτυχη πρωτοβουλία που μπορεί να φέρει μεγάλη ζημιά στη λογοτεχνία μας» κ.ο.κ.²¹. Δυστυχώς όμως η υποδοχή της κριτικής δεν

20. Από αυτή την άποψη, μπορεί να εκτιμηθεί ως μετριοπαθής η προληπτική επίκριση του Αιμ. Χουρμούζιου ότι «θα ήτο απείρως χρησιμότερα και ευλαβεστέρα η απασχόλησής του [του Μυριβήλη] εάν εφρόντιζε να μας δοθεί γνήσιος ο Παπαδιαμάντης με ερμηνευτικά, όπου τυχόν χρειάζονται, σχόλια [...] και όχι ως Παπαδιαμαντομυριβήλης» (εφ: *Η Καθημερινή*, 8.4.1949).

21. Βλ. την άτιτλη είδηση-σχόλιο με την υπογραφή *Ο Αθηναίος* (Βασίλειος Σπανόπουλος;), ό.π., 5.4.1949, την απαντητική επιστολή του Μυριβήλη (εφ. *Έθνος*, 7.4.1949), ο οποίος, εσφαλμένα, αποδίδει την πατρότητα του ψευδώνυμου κειμένου στον Χουρμούζιο, καθώς και την επιστολή «(Περί Παπαδιαμάντη)» του Αιμ. Χ[ουρμούζιου] προς τον Αθηναίο, από όπου και το παράθεμα της προηγούμενης σημείωσης. Βλ. ακόμη Κώστας Δαρρίγος, «Παπαδιαμάντης...», περ. *Ο Αιώνας μας*, τεύχ. 5/27 (Μάιος 1949) 153 και Πέτρος

Η μεταγλώττιση διηγημάτων του Α. Παπαδιαμάντη από τον Σ. Μυριβήλη

περιορίστηκε πάντοτε —όπως όφειλε— στα όρια της αντικειμενικής θεώρησης του «πειράματος» ως γραμματολογικού φαινομένου. Συγκεκριμένα, οι επικρίσεις του Πέτρου Χάρη, που δημοσιεύτηκαν πριν αλλά και μετά την έκδοση των *Πασχαλινών διηγημάτων*, προκάλεσαν τον άμεσο, δριμύ (και, μάλλον, όχι ευπρεπή) αντίλογο του Σπύρου Μελά και αργότερα του Βασίλη Μουστάκη. Μάλιστα, ο Μελάς δεν περιορίστηκε απλώς στην υποστήριξη του Μυριβήλη και της εργασίας του, αλλά προσέδωσε στο ζήτημα και χαρακτήρα προσωπικής επίθεσης εναντίον του εκδότη-διευθυντή της *Νέας Εστίας*. Ακόμη, και από τις δύο πλευρές διατυπώθηκαν απόψεις με αιχμηρές πολιτικές προεκτάσεις²².

3.

Η μεταγλώττιση αυτή των δύο διηγημάτων του Παπαδιαμάντη στη δημοτική θέτει ζήτημα ευρύτερης διερεύνησης του θέματος, για να εντοπιστούν ανάλογοι προβληματισμοί και προπάντων ανάλογες εργασίες πάνω σε λογοτεχνικά κείμενα του συγγραφέα.

Όσο ξέρουμε, το αίτημα της μεταγραφής του παπαδιαμαντικού έργου σε απλούστερη από τη δική του γλώσσα διατυπώθηκε, για πρώτη φορά, στα μέσα της δεκαετίας του 1920, από τον Άριστο Καμπάνη ως εξής: «Θα χρειαστεί κάποτε να μεταφράσουμε τον Παπαδιαμάντη ή τουλάχιστον ό,τι πιο βιώσιμο υπάρχει στο έργο του. Το “Ολόγυρα στη λίμνη”, αυτό το αβρότατο κομψογράφημα ελληνικού νεορομαντισμού που δεν είναι ίσως διήγημα· το “Μοιρολόγι της φώκιας”, τη “Φόνισσα”, την “Βασιλική δρυν”, το “Ρεμβασμό του Δεκαπενταύγουστου”, τη “Νοσταλγό”, τόσα άλλα ακόμη»²³. Κατηγορημα-

Χάρη, «Ένας άγιος κινδυνεύει», *Νέα Εστία*, 45 (1949) 528-530. Εξίσου αυστηρά και επικριτικά σχολίασε την απόπειρα του Μυριβήλη, τρία χρόνια αργότερα, και ο Ρένος Αποστολίδης· βλ. περ. *Τα Νέα Ελληνικά*, τεύχ. 2 (Φεβρουάριος 1952) 156-157.

22. Βλ. Π[έτρος] Χ[άρης], «Τα κείμενα», «Ένας κομπασμός», «Ουκ έστιν ώδε...», *Νέα Εστία*, 45 (1949) 675, 743, 791. Σταύρος Μαυρίδης, «Η “καθοδήγεψη”», *ό.π.*, 46 (1949) 864· βλ. επίσης τα ανυπόγραφα σημειώματα: «Άγιος και διάολος», «Η άλλη βεβήλωση», «Όργανο συνοδοιπορίας», «Θεωρίες... αμπελοφασουλικές», «Ανύπαρκτο ζήτημα», περ. *Ελληνική Δημιουργία*, 3 (1949) 708-710 και Βασίλης Μουστάκης, «Μυριβήλης και Χάρης», *ό.π.*, 4 (1949) 172.

23. Άριστος Καμπάνης, «Α. Παπαδιαμάντης», εφ. *Η Πρωία*, 16.1.1926. Σε μεταγενέστερο δημοσίευμα, ο Καμπάνης δεν επανέρχεται στο αρχικό του αίτημα, επισημαίνει όμως την επιτακτική ανάγκη «ν' αποκτήσομεν μίαν έκδοσιν του Παπαδιαμάντη» («Η θέσις του Παπαδιαμάντη», εφ. *Έθνος*, 2.1.1933).

τικότερος στην άποψή του φαίνεται, την ίδια εποχή, ο Γουλιέλμος Μπαρτ, ο οποίος —αν και φανατικός φίλος της καθαρεύουσας— ισχυρίζεται ότι «δε θ' αργήσει ο καιρός που για να διαβάζεται ο Παπαδιαμάντης θα χρειαστεί να εκδοθεί μεταφρασμένος»²⁴. Και ενώ το 1936 ο φρόνιμος κριτικός λόγος του Τέλλου Άγρα περιορίζεται απλώς στο να επισημάνει πως «μια από τις απολαύσεις που θα στερηθεί η αυριανή νεότης είναι ότι δεν θα διαβάσει πια Παπαδιαμάντη», τέσσερα χρόνια αργότερα, ο Β. Ρώτας εύχεται «να απαγορευτούν όλοι οι μιξοβάρβαροι [συγγραφείς από την εκπαίδευση], ακόμα κι ο μέγας Παπαδιαμάντης, έξω κι αν μεταφραστεί· πράμα που πρέπει να γίνει το γληγορότερο για τον Παπαδιαμάντη»²⁵. Από φόβο, για το μέλλον του έργου, διακατέχεται και ο Γ. Βαλέτας, όταν, το 1941, προτείνει με επιφυλάξεις «να διασκευαστεί και να μεταφραστεί»²⁶. Περισσότερο αξιομνημόνευτη για το θέμα μας είναι η ιδιωτική συζήτηση των Γιάννη Βλαχογιάννη-Φώτη Κόντογλου, που πραγματοποιήθηκε το 1946, ύστερα από πρόταση του πρώτου προς τον δεύτερο «να μεταφράσει τον Παπαδιαμάντη». Στο μικρό δείγμα μεταγραφής που προσκόμισε ο Κόντογλου ως επιχείρημα της άρνησής του, ο Βλαχογιάννης αντέδρασε με το εξής εύγλωττο σχόλιο: «Μωρέ, τούτο είναι ρωμείκος, ζωντανός Παπαδιαμάντης, κι ας είναι μισός Κόντογλους»²⁷.

Έργο του Παπαδιαμάντη μεταγλωττίστηκε, για πρώτη φορά, από τον εκδότη του περιοδικού *Νεότης* της Σμύρνης, Μυτιληναίο λόγιο, δημοσιογράφο και δημοτικιστή Θ. Έξαρχο, πιθανόν μέσα στη δεκαετία του 1910, αλλά δημοσιεύτηκε μόλις το 1949, στην *Ανθολογία της δημοτικής πεζογραφίας* του Γ. Βαλέτα. Πρόκειται για τη μεταγραφή του διηγήματος «Τ' αστεράκι» σε γλώσσα κυριολεκτικά μεικτή²⁸. Το 1932, όπως ήδη είπαμε, εκδόθηκε βι-

24. Τούτη την προφορική γνώμη του Μπαρτ τη μαρτυρεί ο Ν. Ποριώτης στο ενδιαφέρον απομνημονευματογραφικό κείμενό του «Κριτική και περιαιτισμός», δημοσιευμένο στη *Νέα Εστία*, Αφιέρωμα στον Παπαδιαμάντη, 30 (Χριστούγεννα 1941) 71-72.

25. Τέλλος Άγρας, «Πώς βλέπομε σήμερα τον Παπαδιαμάντη», *Αρχείον Ευβοϊκών Μελετών*, τόμος Β', 1936, Αθήνα 1937, σ. 60 = *Κριτικά, Μορφές και κείμενα της πεζογραφίας*, Φιλολογική επιμέλεια Κώστας Στεργιόπουλος, Αθήνα, Ερμής, 1984, τ. 3, σ. 11· Β. Ρώτας, «Άλλο ένα σημείωμα για τα "Σημειώματα του Παρατηρητή"», περ. *Νεοελληνικά Γράμματα*, τεύχ. 162 (6 Ιαν. 1940) 3.

26. Γ. Βαλέτας, «Ο άνθρωπος και η εποχή του», *Νέα Εστία*, Αφιέρωμα στον Παπαδιαμάντη, 30 (Χριστούγεννα 1941) 13.

27. Φώτης Κόντογλου, «Ένα πορτραίτο: Ο Γεροδήμος πέθανε, ο Γεροδήμος πάει», *Νέα Εστία*, Αφιέρωμα στον Βλαχογιάννη, 44 (Χριστούγεννα 1948) 84.

28. Γ. Βαλέτας, *Ανθολογία της δημοτικής πεζογραφίας, Από τον Ψυχάρη ως την Αιολική Σχολή, (1888-1922)*, Αθήνα, Εκδότης Πέτρος Ράνος, 1949, τ. 3, σ. 110-115.

βλίο με έντεκα διηγήματά του Παπαδιαμάντη κατάλληλα για παιδιά, διασκευασμένα από την Γεωργία Ταρσούλη. Παρ' όλες τις επιφυλάξεις της κριτικής για το είδος της εργασίας, το έργο αντιμετωπίστηκε θετικά εξαιτίας των αποδεκτών του²⁹. Έχω εντοπίσει, μέχρι στιγμής, άλλες δεκαέξι εκδόσεις με έργα του Παπαδιαμάντη κατάλληλα για νέους αναγνώστες: Μία μεταγλώττιση του μυθιστορήματος «Οι έμποροι των εθνών», μία διασκευή του μυθιστορήματος «Η γυφτοπούλα» και δεκατέσσερα ανθολόγια διηγημάτων του, που κυκλοφόρησαν μετά το 1960. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα περιεχόμενα έντεκα ανθολογίων, μολονότι απευθύνονται σε παιδιά, είναι προϊόντα μεταγλώττισης και όχι διασκευής. Επίσης, πρόσφατα, αλλά χωρίς χρονική ένδειξη, εκδόθηκαν μεταγλωττισμένα το αφήγημα «Η φόνισσα» και μερικά διηγήματα του συγγραφέα³⁰.

Δίχως ούτε να θέλω και ούτε να μπορώ, στο πλαίσιο αυτής της ανακοίνωσης, να ασχοληθώ με το γενικότερο θέμα που δημιουργούν οι απόπειρες μεταγλώττισης ή διασκευής έργων του Παπαδιαμάντη και οι αντιδράσεις που τις συνοδεύουν — απόπειρες και αντιδράσεις που υπάρχουν και σε συνάρ-

Από τα επτά (πέντε αυτούσια και δύο αποσπασματικά) ανθολογούμενα, εδώ, διηγήματα του Παπαδιαμάντη μόνο «Γ' αστεράκι» δημοσιεύεται μεταγλωττισμένο, χωρίς ωστόσο καμιά διευκρινιστική υποσημείωση. Στη σ. 681 υπάρχει η εξής ασαφής πληροφορία σχετικά με το συγκεκριμένο έργο: «Του διηγήματος αυτού βρέθηκε τελευταία, στα κατάλοιπα του Μ. [γρ. Θ.] Έξαρχου [...], και δημοτική μορφή, που πρόφτασα να πάρω αντίγραφο της και να στολίσω την Ανθολογία μου με το δημοτικό αυτό τεφαρίκι του Παπαδιαμάντη». Πάντως, ο ανθολόγος αναφέρει σαφώς τον Θ. Έξαρχο ως μεταγλωττιστή αυτού του έργου και σε μεταγενέστερη εργασία του, όπου μάλιστα του αποδίδει και «άλλα μεταφράσματα κομματιών του Παπαδιαμάντη», που «έμειναν ανέκδοτα και χάθηκαν»· βλ. Γ. Βαλέτας, «Ο Μυριβήλης της Μυτιλήνης», *Νέα Εστία*, 88 (1970) 923.

29. Βλ. ενδεικτικά τις βιβλιοκρισίες των Φώτου Πολίτη στην εφ. *Η Πρωία*, 20.2. 1933 [= *Επιλογή κριτικών άρθρων*, Φιλολογική επιμέλεια Νίκου Πολίτη, (Αθήνα), Ίκαρος, (1985), τ. 3, σ. 363-366] και Πέτρου Χάρη στη *Νέα Εστία*, 14 (1933) 958 = *Σαράντα χρόνια κριτικής ελληνικού πεζού λόγου*, Αθήνα, Ε.Λ.Ι.Α., 1981, τ. 1, σ. 113-114.

30. Οι τίτλοι δεκατεσσάρων από τις δεκαοκτώ αυτές εκδόσεις έχουν καταχωριστεί στη «Συμβολή στην περί Παπαδιαμάντη βιβλιογραφία, Σειρά Γ'» του Χρήστου Β. Χειμώνα (περ. *Διαβάζω*, τεύχ. 165, 11 Μαρτ. 1987, 113-118).

Παρά το γεγονός ότι η ανακοίνωση αυτή ξεκινά από μια γενική (και θεματική) ανθολογία, η έρευνά μας περιορίστηκε σε αυτοτελείς εκδόσεις και ατομικές ανθολογίες έργων του Παπαδιαμάντη και δεν εκτάθηκε στις παιδικές και άλλες γενικές ανθολογίες, επειδή ο αριθμός τους θα επεξέτεινε πολύ τα όριά της. (Χρησιμοποιώ τις διακρίσεις των ανθολογιών που κάνει ο Π.Σ. Πίστας, «Το πρόβλημα των βοηθημάτων» στο: *Η διδασκαλία της σύγχρονης ποίησης στη μέση εκπαίδευση*, Αθήνα, Εκπαιδευτήρια Ζηρίδη, 1978, σ. 80 και 91).

τηση με άλλους πεζογράφους μας, όπως π.χ. ο Βιζυηνός³¹ —θα ήθελα, τουλάχιστο για λόγους δικαιοσύνης και αντικειμενικότητας, να κλείσω την ανακοίνωσή μου με το πώς σχολίασε ο ίδιος ο Μυριβήλης το 1963, προλογίζοντας την έκδοση Σεφερλή (σ. ιγ'), το εγχείρημά του που παρουσιάσαμε εδώ:

Κάποτε που δοκίμασα να μεταδώσω στα παιδιά μου την εξαιρετική λογοτεχνική ηδονή που μου 'διναν μερικές μνημειακές σελίδες του, και είδα πως δε γνώτανε τίποτα εξαιτίας της γλώσσας, επιχείρησα να τις μεταφράσω, όσο μπορούσα χωρίς να ξεκόψω από το ύφος του συγγραφέα, αλλά σε καθαρή δημοτική. Τυπώθηκαν αυτά τα κομμάτια, και άρεσαν στα παιδιά. Ξέρω πως ήταν τόλμημα αυτό, όμως και σήμερα ακόμα δεν ξέρω αν δε θά 'πρεπε να τολμηθεί κάτι παρόμοιο από έναν σοβαρόν και υπεύθυνο λογοτέχνη της εποχής μας. Σήμερα όλος ο κόσμος διαβάξει λογοτεχνία μόνο στη δημοτική. Πρω από σαρανταπέντε χρόνια, όλη η πεζογραφία γραφότανε σε καθαρεύουσα [...]

Τί πρέπει λοιπόν να γίνει για να μη χάσουμε τον Παπαδιαμάντη, τον εαυτό μας δηλαδή;

Ο μόνος τρόπος νομίζω είναι να μπει στα Γυμνάσια και στα Πανεπιστήμιά μας, και να διδάσκεται από ανθρώπους που είναι ικανοί να τον νιώσουν και να τον διδάξουν.

31. Παραπέμπω δειγματοληπτικά σε δύο εργασίες μεταγραφής (η μία μεταγλώττιση, η άλλη διασκευή) πεζών κειμένων του Βιζυηνού: Γεώργιος Βιζυηνός, *Ο Μοσκόβ Σελήμ και άλλα διηγήματα*, Μετάφραση απ' την καθαρεύουσα Μ. Μ. Παπαϊωάννου, (Αθήνα), Εκδόσεις «Κέδρος», Βιβλιοθήκη για παιδιά και νέους, (1966). Εκτός από το ομώνυμο έργο του τίτλου, τα περιεχόμενα του τόμου είναι «Το μόνο ταξίδι της ζωής του», «Το αμάρτημα της μητέρας μου», «Η μηλιά που δεν έγινε "μηλέα"» και «Ποιος ήταν ο φονιάς του αδερφού μου». Γ. Βιζυηνός, *Στη Θράκη του παππού μου*, (Διηγήματα για παιδιά), Διασκευή Γεωργίας Ταρσούλη, (Αθήνα), Εκδόσεις «Ατλαντίς, Μ. Πεχλιβανίδης & Σία» Α.Ε., χ.χ.έ. [1975]. Το βιβλίο περιλαμβάνει τις εξής διασκευές: «Το μοναδικό ταξίδι της ζωής του», «Το αμάρτημα της μητέρας μου», «Ο Τρομάρας» και «Γιατί η μηλιά δεν έγινε μηλέα».

Ο Μ. Μ. Παπαϊωάννου μεταγλώττισε στη δημοτική και είκοσι διηγήματα του Παπαδιαμάντη, τα οποία εκδόθηκαν επίσης το 1966 (βλ. βιβλιογραφική καταγραφή, λήμμα 6). Για τις αντιδράσεις και τις επικρίσεις που προκάλεσαν αυτές οι δύο εργασίες του βλ. ενδεικτικά το ανυπόγραφο σχόλιο «Τα αθέμιτα», περ. *Εποχές*, τεύχ. 45 (Ιανουάριος 1966) 54 και το δημοσίευμα του Λίνου Πολίτη «Μια πρόσφατη "μετάφραση" του "Μοσκόβ Σελήμ", Η βεβήλωση του Βιζυηνού», εφ. *Το Βήμα*, 26.2.1967· βλ. ακόμη την απάντηση του Μ. Μ. Παπαϊωάννου προς τους επικριτές του και την ενδιαφέρουσα επιστολή του Τάσου Ι. Ιωάννου, που παρουσιάζει τη νομική όψη του θέματος (ό.π., 15.3.1967).

ΜΕΤΑΓΛΩΤΤΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΣΚΕΥΕΣ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Βιβλιογραφική καταγραφή*

Η παρακάτω απόπειρα καταγραφής υπηρετεί στοιχειωδώς τους στόχους αυτής της εργασίας και δε φιλοδοξεί καμιάς μορφής πληρότητα. Για το λόγο αυτό, σε ό,τι αφορά τα λήμματα, η βιβλιογράφηση περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στην αναγραφή των στοιχείων της σελίδας τίτλου του βιβλίου και των τίτλων των μεταγλωττίσεων ή των διασκευών που περιλαμβάνει.

Η αριθμητική ένδειξη σε παρένθεση, που συνοδεύει τους περισσότερους από τους αύξοντες αριθμούς των λημμάτων, παραπέμπει στην αρίθμηση της βιβλιογραφικής καταγραφής του Χρ. Χειμώνα (βλ. σημ. 30).

Όταν ο χαρακτηρισμός για το είδος της εργασίας, που αναγράφεται στη σελίδα τίτλου, είναι ασαφής ή ανακριβής, υπάρχει σχετική διευκρινιστική σημείωση στο τέλος του λήμματος.

Δε σημειώνονται οι επανεκδόσεις και οι ανατυπώσεις των βιβλιογραφούμενων εντύπων. Η αποκατάσταση του χρόνου πρώτης έκδοσης ορισμένων από αυτά, που τυπώθηκαν χωρίς χρονική ένδειξη, οφείλεται σε διαβεβαίωση των ίδιων των εκδοτών τους.

Μερικές από τις πιο πρόσφατες και εμπορικά τρέχουσες εκδόσεις (λήμματα 9, 11, 16) οφείλονται σε υποδείξεις του προσωπικού του βιβλιοπωλείου Παν. Ραγιά· τους ευχαριστώ και από εδώ.

1(22). Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Τα παιδικά, Διηγήματα*, Εκλογή και διασκευή Γεωργίας Ταρσούλη, Εικονογράφηση Χαρίκλειας Αλεξανδρίδου-Στεφανοπούλου, εν Αθήναις, Εκδοτικός Οίκος «Ελευθερουδάκης» Α.Ε., (1932).

Περιεχόμενα: Η σταχομαζώχτρα· Τα δαιμόνια στο ρέμα· Της κοκκώνας το σπίτι· Η Μαυρομαντηλού· Παιδική Πασχαλιά· Το ενιαύσιο θύμα· Φτωχός άγιος· Τ' αγνάντεμα· Τα κρούσματα· Η Γλυκοφιλούσα· «Υπηρέτρα».

2(38). Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Τα παιδικά διηγήματα*, Απόδοση στη δημοτική Διονυσίου Μπατιστάτου, Εξώφυλλο Θ. Ανδρεόπουλου, Εικονογράφηση Μ. Βενετούλια, Αθήναι, Εκδοτικός Οίκος «Άγκυρα», Απόλλω-

* Περιλαμβάνονται μόνον αυτοτελείς εκδόσεις και ατομικές ανθολογίες (βλ. και σημ. 30).

νος Παπαδημητρίου & Υιού, Βιβλιοθήκη: Παιδική Λογοτεχνία «Αγκύρας», (1963).

Περιεχόμενα: Φτωχός άγιος· Το ενιαύσιο θύμα· Η τελευταία βαπτιστική· Γουτού Γουπατού· Η κλεφτοπαρέα· Η στοιχειωμένη καμάρα· Η σταχομαζώχτρα· Πατέρα στο σπίτι· Ο Πανταρώτας· Πάσχα ρωμέικο· Ο τυφλοσύρτης· Το θαύμα της Καισαριανής· Η χήρα του νεομάρτυρος· Της κοκκώνας το σπίτι· Το πνίξιμο του παιδιού· Η Δασκαλομάννα· Παιδική Πασχαλιά.

Βλ. τη σημείωση του επόμενου λήμματος.

3. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Τα χριστουγεννιάτικα*, Απόδοση στη δημοτική Διονυσίου Μπατιστάτου, Εξώφυλλο Θ. Αδρεόπουλου [γρ. Ανδρέοπουλου], Εικονογράφηση Μ. Βενετούλια, Αθήναι, Εκδοτικός Οίκος «Άγκυρα», Απόλλωνος Δ. Παπαδημητρίου & Υιού, Βιβλιοθήκη: Παιδική Λογοτεχνία «Αγκύρας», (1964).

Περιεχόμενα: Τα Χριστούγεννα του τεμπέλη· Στο Χριστό στο Κάστρο· Ο Αμερικάνος· Φώτα Ολόφωτα· Οι φιλόστοργοι· Υπηρέτρα· Ο χαραμάδος· Το άνθος του γιαλού· Το χριστόψωμο· Τα λιμανάκια· Η Γλυκοφιλούσα· Το κρυφό Μανδράκι· Η Ντελησυφέρω· Τα συχαρίκια· Ο πολιτισμός εις το χωρίον.

Ο Χρ. Χειμώνας (λήμμα 48) καταγράφει ως πρώτη έκδοση τη δεύτερη (1969).

Στην περίπτωση των λημμάτων 2 και 3 «απόδοση» σημαίνει: μεταγλώττιση. Ωστόσο, αυτός ο κοινός, και για τις δύο εκδόσεις, χαρακτηρισμός στεγάζει δύο διαφορετικές κατηγορίες μεταγλώττισης. Συγκεκριμένα, στα έργα της χρονικά προγενέστερης έκδοσης έχουν προστεθεί αρκετές λέξεις και φράσεις, με προφανή σκοπό να γίνουν προσιτότερα στο παιδί.

4(39). Παπαδιαμάντης, *Πατριωτικά, Χρήστος Μηλιόνης και άλλα διηγήματα*, Απόδοση στη δημοτική Γεωρ. Τσουκαλά, Εικονογράφηση Μ. Βενετούλια, Εξώφυλλο Θεμ. Ανδρεοπούλου, Αθήναι, Εκδοτικός Οίκος «Άγκυρα», Απόλλωνος Δ. Παπαδημητρίου & Υιού, Βιβλιοθήκη: Παιδική Λογοτεχνία «Αγκύρας», (1964).

Περιεχόμενα: Χρήστος Μηλιόνης· Ο γάμος του Καραχμέτη· Ο αβασκαμός του αγά· Ο ξεπεσμένος δερβίσης.

Μεταγλώττιση. Παραλείπονται, χωρίς εμφανή αιτιολογία, αρκετές λέξεις και φράσεις, καθώς και μία ολόκληρη παράγραφος στο έργο «Χρήστος Μηλιόνης»· παραλείπονται, επίσης, οι (ελάχιστες) φράσεις με «τολμηρό» περιεχόμενο στο «Ο γάμος του Καραχμέτη».

5(89). Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Στο Χριστό στο Κάστρο και άλλα διηγήματα για παιδιά*, Διασκευή Γεωργίας Ταρσούλη, Εικονογράφηση Γεράσιμου Γρηγόρη, Αθήναι, Εκδόσεις Μ. Πεχλιβανίδης & Σία Α.Ε., «Ατλαντίς», Παιδική Βιβλιοθήκη «Τα καλά βιβλία», χ.χ.έ. [1964].

Περιεχόμενα: Στο Χριστό, στο Κάστρο· Άνθος του γιαλού· Της κοκ-

κώνας το σπίτι· Η σταχομαζώχτρα· Υπηρέτρα· Παιδική Πασχαλιά· Φτωχός άγιος· Τ' αγνάντεμα· Η Μαυρομαντηλού· Η Γλυκοφιλούσα· Το θύμα της χρονιάς· Τα κρούσματα· Τα δαιμόνια στο ρέμα.

6(42). Αλέξ. Παπαδιαμάντης, *Άνθος του γιαλού και άλλα διηγήματα*, Κριτικό σημείωμα Κώστα Βάρναλη, Μετάφραση απ' την καθαρεύουσα Μ. Μ. Παπαϊωάννου, Εξώφυλλο Ρούλας Κανάκη, (Αθήνα), Εκδόσεις «Κέδρος», Βιβλιοθήκη για παιδιά και νέους, (1966).

Περιεχόμενα: Άνθος του γιαλού· Τα πτερόεντα δώρα· Το μοιρολόγι της φώκιας· Η χήρα του νεομάρτυρα· Υπηρέτρα· Το σπιτάκι στο Λιβάδι· Το ενιαύσιο θύμα· Τ' αγνάντεμά· Φτωχός άγιος· Της κοκκώνας το σπίτι· Στο Χριστό, στο Κάστρο· Η Δασκαλομάνα· Το θαύμα της Καισαριανής· Η χολεριασμένη· Τα κρούσματα· Η τύχη απ' την Αμέρικα· Το πνίξιμο του παιδιού· Σταγόνα νερού...· Ο Γαγάτος και τ' άλογο· Νεκρός ταξιδιώτης.

Μεταγλώττιση. Στα μισά περίπου έργα παραλείπονται λέξεις και φράσεις, μερικές από τις οποίες έχουν «τολμηρό» περιεχόμενο.

7(51). Αλέξ. Παπαδιαμάντης, *Διηγήματα, Χριστουγεννιάτικα—Πρωτοχρονιάτικα*, Προσαρμοσμένα στη δημοτική από τον ποιητή Σ. Μαράντο, Εικόνες Τάκη Δαρζέντα - Διον. Παράσχη, Αθήναι, Εκδόσεις Αλ. Ρούγκα, χ.χ.έ. [1966 ή 1967].

Περιεχόμενα: Τα λιμανάκια· Η Υπηρέτρια· Ο Αμερικάνος· Ο χαραμάδος· Τα Χριστούγεννα του τεμπέλη· Το άνθος του γιαλού· Στο Χριστό, στο Κάστρο· Τα συχαρίκια· Η σταχομαζώχτρα· Τ' μπούφ' του π'λί· Το κρυφό Μανδράκι· Ο πολιτισμός στο χωριό· Φώτα, Ολόφωτα· Η Γλυκοφιλούσα· Το χριστόψωμο· Γουτού-Γουπατού· Ο σημαδιακός· Της κοκκώνας το σπίτι.

Μεταγλώττιση με πολλές και διάφορες παρεκκλίσεις από το κείμενο του πρωτοτύπου. Ορισμένα, μάλιστα, έργα μπορούν να χαρακτηριστούν ως διασκευές. Πρβ. τα «Στο Χριστό, στο Κάστρο» και «Ο πολιτισμός στο χωριό», στα οποία παραλείπονται μικρά ή μεγάλα μέρη του κειμένου, ενώ άλλα αποδίδονται περιληπτικά.

8(52). Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Παιδικά διηγήματα*, Προσαρμογή στη δημοτική: του Στάθη Πρωταίου, Εικονογράφηση Τάκη Δαρζέντα, Αθήναι, Εκδόσεις Αρδηττός, 1972.

Περιεχόμενα: Φτωχός άγιος· Η σταχομαζώχτρα· Το χριστόψωμο· Λαμπρή στην εξοχή· Η Υπηρέτρα· Η Μαυρομαντηλού· Το πνίξιμο του παιδιού· Δίχως πατέρα· Τ' αγνάντεμα· Κοκκώνα θάλασσα· Το σπιτάκι στο Λιβάδι· Το νησί της Ουρανίτσας· Ο Αμερικάνος· Το Καμίνι· Οι λίρες του Ζάχου.

Μεταγλώττιση. Αξίζει να σημειωθεί πως, ενώ μεταγλωττίζονται όλα τα χωρία με «τολμηρό» περιεχόμενο, στα περισσότερα έργα παραλείπονται αρκετές λέξεις και φράσεις, χωρίς ευδιάκριτο λόγο.

9. Αλέξ. Παπαδιαμάντης, *Παιδικά διηγήματα*, Μετάφραση Αθαν. Θεοδωράκης, Εικονογράφηση Θεοδ. Καλαγάνη, Εξώφυλλο Βύρ. Απτόσογλου, Αθήναι, Εκδόσεις «Άλμα», Παιδική Βιβλιοθήκη «Άλμα», χ.χ.έ. [1973].

Περιεχόμενα: Στο Χριστό στο Κάστρο· Η σταχομαζώχτρα· Άνθος του γυαλού· Ο φτωχός άγιος· Το σπιτάκι στο Λιβάδι· Η Μαυρομαντηλού· Παιδική Πασχαλιά· Τ' αγνάντεμα· Η Γλυκοφιλούσα· Ο Πανταρώτας· Της κοκκώνας το σπίτι· Ο Γαγάτος και τ' άλογο· Υπηρέτρα· Η χήρα του νεομάρτυρος· Η στοιχειωμένη κάμαρα· Τα Χριστούγεννα του τεμπέλη.

Μεταγλώττιση. Στα περισσότερα έργα παραλείπονται δυσνόητες, ξενικές και «τολμηρές» εκφράσεις, στίχοι από τον Όμηρο, καθώς και ένα —το μόνο— χωρίο με πολιτικό περιεχόμενο (πρβ. το έτος έκδοσης: 1973).

10(67). Αλέξ. Παπαδιαμάντης, *Η γυφτοπούλα*, Διασκευή και επιμέλεια σκίτσων Εριφύλης Ντεμίρη-Κουλαρμάνη, Αθήνα, Εκδόσεις «Βάκων», 1976.

Στο εξώφυλλο, ως υπότιτλος: Διασκευή για παιδιά.

11. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Παιδικά διηγήματα*, Μεταγλώττιση στη δημοτική Αλίκη Σ. Βρανά, Μακέτα εξωφύλλου και εσωτερικές εικόνες Ε. Καρύδη, (Αθήναι), Εκδόσεις «Γεμεντζόπουλος», (1977).

Περιεχόμενα: Η κλεφτοπαρέα· Ο Γαγάτος και τ' άλογο· Η σταχομαζώχτρα· Τα δαιμόνια στο ρέμα· Γουτού Γουπατού· Οι ναυαγοσώσται· Κοκκώνα θάλασσα· Ο Πανταρώτας· Ωχ! βασανάκια· Η Δασκαλομάνα· Ο φτωχός άγιος· Το σπιτάκι στο Λιβάδι· Ο τυφλοσύρτης· Πατέρα στο σπίτι· Υπηρέτρα· Της κοκκώνας το σπίτι.

12(76). Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Ο φτωχός άγιος και η σταχομαζώχτρα*, (Εικονογραφημένα), Αθήνα, Εκδόσεις «Ζωής του Παιδιού», (1980).

Περιεχόμενα: Ο φτωχός άγιος· Η σταχομαζώχτρα.

Μεταγλώττιση. Και στα δύο έργα παραλείπονται αρκετές φράσεις, από τις οποίες οι περισσότερες αφορούν σε απόψεις και ήθη ασυμβίβαστα προς τις αρχές του χριστιανισμού και της ορθοδοξίας.

13(80). Αλ. Παπαδιαμάντης, *Οι έμποροι των εθνών*, Μεταφορά στη δημοτική Α. Καραντώνη, Εικονογράφηση Βύρ. Απτόσογλου, Αθήναι, Εκδοτικός Οίκος «Αστήρ», Αλ. & Ε. Παπαδημητρίου, (1983).

Μεταγλώττιση. Παραλείπονται αρκετές λέξεις και φράσεις, χωρίς εμφανή αιτιολογία.

14(83). Α. Παπαδιαμάντης, *Πασχαλινά διηγήματα*, Μεταγλώττιση στη δημοτική από Στέλλα Ματζουράνη-Σκαλτσάρη, Αθήνα, Εκδόσεις «Βιβλιοθήκη για όλους», (1984).

Περιεχόμενα: Εξοχική Λαμπρή· Τ' αερικό στο δέντρο· Λαμπριάτικος

ψάλτης· Πάσχα ρωμείο· Στην Αγί' Αναστασιά· Ο Αλιβάνιστος· Η άκληρη· Παιδική Πασχαλιά· Η τελευταία βαφτιστικιά· Ο Πανταρώτας· Το σπιτάκι στο Λιβάδι· Η χήρα του νεομάρτυρα· Η ξομπλιαστήρα· Το θαύμα της Καισαριανής· Η Μαούτα.

Παραλείπονται: το εκτενές «προοίμιον» του συγγραφέα-αφηγητή στο διήγημα «Λαμπριάτικος ψάλτης», καθώς και ορισμένες φράσεις με «τολμηρό» περιεχόμενο στα διηγήματα «Εξοχική Λαμπρή» και «Το θαύμα της Καισαριανής».

15(85). Α. Παπαδιαμάντης, *Χριστουγεννιάτικα, πρωτοχρονιάτικα διηγήματα*, Μεταγλώττιση στη δημοτική από Στέλλα Ματζουράνη-Σκαλτσάρη, Αθήνα, Εκδόσεις «Βιβλιοθήκη για όλους», χ.χ.έ. [1985].

Περιεχόμενα: Τ' μπούφ' του π'λί· Τα φτερωτά δώρα· Στο Χριστό στο Κάστρο· Της κοκκώνας το σπίτι· Ο χαραμάδος· Άνθος του γιαλού· Υπηρέτρα· Το κρυφό Μαντράκι· Φώτα-Ολόφωτα· Η σταχομαζώχτρα· Τα λιμανάκια· Ο Αμερικάνος· Γουτού-Γουπατού· Ο σημαδιακός.

Παραλείπονται ορισμένες δυσνόητες ή «τολμηρές» εκφράσεις, στίχοι από τον Όμηρο, σύντομες ή εκτενείς παρεκβάσεις του «λόγιου» αφηγητή, καθώς και αρκετές λέξεις και φράσεις, χωρίς ευδιάκριτο λόγο.

16. Αλ. Παπαδιαμάντης, *Η φόνισσα*, Διασκευή στη δημοτική Α. Θεοδωράκης, Αθήνα, Εκδόσεις Άλμωπας, Θ. Παπαδόπουλος & Υιός Ο.Ε., χ.χ.έ. [1987].

Περιεχόμενα: Η φόνισσα· Στρίγλα μάνα· Η θητεία της πεθεράς· Η αποσώστρα· Ο πεντάρφανος· Η άκληρη.

Μεταγλώττιση. Παραλείπεται, χωρίς εμφανή αιτιολογία, μία ολόκληρη παράγραφος στα έργα «Η φόνισσα» και «Η θητεία της πεθεράς». Πρόκειται για τη μόνη μη παιδική έκδοση αυτής της καταγραφής.

17(95). Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Διηγήματα*, Μετάφραση Αντωνέλλας Δαμιανού, (Αθήνα), Εκδόσεις Ν. Δαμιανού, χ.χ.έ..

Περιεχόμενα: Στο Χριστό στο Κάστρο· Η σταχομαζώχτρα· Άνθος του γιαλού· Ο φτωχός άγιος· Το σπιτάκι στο Λιβάδι· Η Μαυρομαντηλού· Παιδική Πασχαλιά· Τ' αγνάντεμα· Η Γλυκοφιλούσα· Ο Πανταρώτας· Της κοκκώνας το σπίτι· Ο Γαγάτος και τ' άλογο· Υπηρέτρα· Η χήρα του νεομάρτυρος· Η στοιχειωμένη κάμαρα· Τα Χριστούγεννα του τεμπέλη.

Στο εξώφυλλο ο τίτλος: *Παιδικά διηγήματα*. Βλ. τη σημείωση του επόμενου λήμματος.

18(94). Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Χριστουγεννιάτικα διηγήματα*, Απόδοση Αντωνέλλας Δαμιανού, Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Ν. Δαμιανός, χ.χ.έ..

Περιεχόμενα: Ο Αμερικάνος· Φώτα Ολόφωτα· Οι φιλόστοργοι· Ο χαραμάδος· Το χριστόψωμο· Τα λιμανάκια· Το κρυφό Μανδράκι· Η Ντελή Συ-

φέρω· Τα συχαρίκια· Ο πολιτισμός στο χωριό· Γουτού Γούπατου· Η κλεφτο-
παρέα· Πατέρα στο σπίτι· Ο τυφλοσύρτης· Το θαύμα της Καισαριανής· Το
πνίξιμο του παιδιού· Η Δασκαλομάνα· Παιδική Πασχαλιά.

Οι χαρακτηρισμοί «μετάφραση» και «απόδοση» δεν ανταποκρίνονται στο είδος της
εργασίας που φιλοξενούν οι δύο εκδόσεις, επειδή και οι δύο περιλαμβάνουν μόνο διασκευές.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΜΕΤΑΓΛΩΤΤΙΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΣΚΕΥΩΝ ΚΑΤΑ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Οι αριθμοί παραπέμπουν στα λήμματα της βιβλιογραφικής καταγραφής. Ο αριθμός 1.1 δηλώνει την έκδοση *Πασχαλινά διηγήματα*, που παρουσιάσαμε εδώ (βλ. σημ. 12), ενώ ο 1.2 την *Ανθολογία της δημοτικής πεζογραφίας* του Γ. Βαλέτα (βλ. σημ. 28).

- Άνθος του γιαλού 3, 5, 6, 7, 9, 15, 17
Γουτού Γουπατού 2, 7, 11, 15, 18
Εξοχική Λαμπρή 1.1, 8, 14
Η άκληρη 14, 16
Η αποσώστρα 16
Η Γλυκοφιλούσα 1, 3, 5, 7, 9, 17
Η γυφτοπούλα 10
Η Δασκαλομάννα 2, 6, 11, 18
Η θητεία της πενθεράς 16
Η κλεφτοπαρέα 2, 11, 18
Η Μαούτα 14
Η Μαυρομαντηλού 1, 5, 8, 9, 17
Η Ντελησυφέρω 3, 18
Η ξομπλιαστήρα 14
Η σταχομαζώχτρα 1, 2, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 15, 17
Η στοιχειωμένη καμάρα 2, 9, 17
Η τελευταία βαπτιστική 2, 14
Η τύχη απ' την Αμέρικα 6
Η φόνισσα 16
Η χήρα του νεομάρτυρος 2, 6, 9, 14, 17
Η χολεριασμένη 6
Κοκκώνα θάλασσα 8, 11
Λαμπριάτικος ψάλτης 1.1, 14
Νεκρός ταξιδιώτης 6
Ο αβασκαμός του αγά 4
Ο Αλιβάνιστος 14
Ο Αμερικάνος 3, 7, 8, 15, 18
Ο Γαγάτος και τ' άλογο 6, 9, 11, 17
Ο γάμος του Καραχμέτη 4
Οι έμποροι των εθνών 13
Οι λήρες του Ζάχου 8
Οι ναυαγοσώσται 11
Ο ξεπεσμένος δερβίσης 4
Ο Πανταρώτας 2, 9, 11, 14, 17
Ο πεντάρφανος 16
Ο πολιτισμός εις το χωρίον 3, 7, 18
Ο σημαδιακός 7, 15
Ο τυφλοσύρτης 2, 11, 18
Ο χαραμάδος 3, 7, 15, 18
Παιδική Πασχαλιά 1, 1.1., 2, 5, 9, 14, 17, 18
Πάσχα ρωμέικο 2, 14
Πατέρα στο σπίτι! 2, 8, 11, 18
Σταγόνα νερού... 6
Στην Αγι-Αναστασιά 14
Στο Χριστό στο Κάστρο 3, 5, 6, 7, 9, 15, 17
Στρέγλα μάννα 16
Τ' αγνάντεμα 1, 5, 6, 8, 9, 17
Τα δαιμόνια στο ρέμα 1, 5, 11
Τ' αερικό στο δέντρο 14
Τα κρούσματα 1, 5, 6
Τα λιμανάκια 3, 7, 15, 18
Τα πτερόεντα δώρα 6, 15
Τ' αστεράκι 1.2
Τα συχαρίκια 3, 7, 18
Τα Χριστούγεννα του τεμπέλη 3, 7, 9, 17
Της κοκκώνας το σπίτι 1, 2, 5, 6, 7, 9, 11, 15, 17
Τ' μπούφ' του π'λί 7, 15
Το ενιαύσιον θύμα 1, 2, 5, 6
Το θαύμα της Καισαριανής 2, 6, 14, 18
Το Καμίνι 8
Το κρυφό Μανδράκι 3, 7, 15, 18
Το μυρολόγι της φώκιας 6
Το νησί της Ουρανίτσας 8
Το πνίξιμο του παιδιού 2, 6, 8, 18
Το σπιτάκι στο Λιβιάδι 6, 8, 9, 11, 14, 17
Το χριστόψωμο 3, 7, 8, 18
Υπηρέτρα 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 15, 17
Φιλόστοργοι 3, 18
Φτωχός άγιος 1, 2, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 17
Φώτα Ολόφωτα 3, 7, 15, 18
Χρήστος Μηλιόνης 4
Ωχ! βασανάκια 11

ΠΑΣΧΑΛΙΝΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ
ΣΤΡΑΤΗ ΜΥΡΙΒΗΛΗ
ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΘΕΟΤΟΚΗ
ΔΙΜΙΤΡΙΑΣ ΔΑΦΝΗ
ΧΡ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗ
ΣΤΑΜΟΥ ΜΠΡΑΝΙΑ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ